

CZU 340.11

SPECIFICUL ADEVĂRULUI ÎN FILOSOFIA ȘI ȘTIINȚA DREPTULUI

Efim MOHOREA, dr. hab., prof. univ.,
Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți

Abstract: *This article is devoted to the analysis of the notion of "material truth" which, in legal research, is presented as a kind of philosophical category "objective truth". From logical-gnoseological and axiological perspectives, the content of the term "legal norm" is analyzed. It is concluded that legal statements contain not only truths about human deeds, but also express the fairness of judgments made by legal specialists regarding social events in terms of legal norms. It is argued that legal norms themselves, as imperative judgments (prescriptions), belong to axiology and, as complex rational structures, they cannot be qualified fromgnoseological perspective as true or false.*

Keywords: *objective truth, material truth, value, legal norm, legal imperative, value judgment (sentence).*

INTRODUCERE

În cunoașterea cotidiană și în cercetările științifice oamenii au de a face cu conceptul de *adevăr*.

Adevărul a fost și continuă să rămână o valoare epistemică fundamentală pentru toate domeniile de activitate profesională – economică, politică, medicală ș.a. El, de asemenea, este o noțiune fundamentală pentru știința și practica juridică – elaborarea și promulgarea normelor juridice, interpretarea și aplicarea lor la cazuri concrete de către anchetatori, procurori, judecători ș.a.

În lucrările filosofice sunt cercetate variate aspecte ale adevărului, spre exemplu, conținutul *obiectiv*, caracterul *concret, procesualitatea*, adică unitatea dintre conținutul *relativ și absolut* al adevărului, diferite tipuri și specii (sau criterii) de adevăr (ontic, corespondență, validitate, coerență, utilitate, semantic, consensual, veracitate, justețe) care trebuie interpretate corect în activitatea cognitivă și teleologică concrete, inclusiv, cea juridică.

În literatura juridică, de asemenea, se folosește categoria generală de *adevăr*, dar timp îndelungat se discută problema specificului adevărului juridic, coraportului dintre adevărul *obiectiv* și adevărul *formal*.

Problema adevărului juridic, frecvent, o întâlnim în *dreptul procesual*, deoarece scopul judecății este soluționarea, în concordanță cu *legea și adevărul material*, a faptelor penale, civile ș.a., exercitate în fața instanței. Majoritatea juriștilor de orientare continentală (romano-germanică), în activitate lor profesională, operează, de regulă, cu două tipuri de adevăr: *obiectiv* (material) și *formal* (judiciar).

În doctrina penală se subliniază importanța cunoașterii conținutului obiectiv al fenomenelor și evenimentelor infracționale pentru soluționarea justă a conflictelor dintre persoane și stat.

Dreptul *procesului judiciar penal* prevede că „sarcina stabilirii adevărului obiectiv în situația examinării cauzelor penale este irealizabilă în afara cercetării depline și sub toate aspectele a circumstanțelor cauzei. Reflectarea deplină și sub toate aspectele a tuturor circumstanțelor cauzei, atât în general, cât și în particular, cercetarea obiectivă a tuturor probelor în apărare și în acuzare, examinarea obiectivă a tuturor argumentelor „pro” și „contra”, a tuturor plusurilor și minusurilor constituie garanția adecvată a stabilirii adevărului în cauza

penală” (9, p. 28). De asemenea, consideră specialiștii, soluționarea problemelor cu caracter civil ar fi imposibile fără cunoașterea faptelor reale și împrejurărilor în care ele s-au produs.

Din punct de vedere al *procesului judiciar civil*, principiul adevărului exprimă cerința ca toate faptele pricinii ce se judecă să fie stabilite întocmai așa cum s-au petrecut în realitatea lor obiectivă, iar negarea aflării adevărului, în procesul civil, ar fi asimilată cu negarea ideii de justiție (A se vedea: 6, p. 112, 113).

În general, renunțarea la principiul adevărului, consideră specialiștii în domeniul dreptului judiciar, este echivalentă cu renunțarea la justiție (A se vedea, spre exemplu: 14, p. 91).

E de menționat că problematica adevărului în domeniul dreptului nu se reduce doar la coraportul dintre adevărul obiectiv și adevărul procesual. În realitate, lucrurile sunt mai complicate, deoarece activitatea cognitivă în domeniul dreptului nu se reduce doar la procesele judiciare – penale, civile, administrative, arbitraj ș.a. Adevărul domnește în toate sferile gândirii juridice, începând cu cunoașterea problemelor care determină activitatea de legiferare, apoi interpretarea și aplicarea normelor juridice în procesele judiciare și terminând cu executarea hotărârilor judecătorești.

Articolul de față este consacrat evidențierii specificului adevărului juridic în știința și practica juridică.

1. CONCEPTUL DE ADEVĂR MATERIAL

Sub aspect logic formal, adevărul reprezintă o abstracție, deoarece, plenar, el nu se găsește nici în obiectul cunoașterii, nici în conștiința subiectului epistemic (cunoscător), ci se află în interrelația amândurora, prin raportul de adecvare a conținutului gândirii față de obiectul cunoașterii. Simplu vorbind, substantivul „adevăr” este o derivată a adjectivului „adevărat”, iar adevărat poate fi *ceva* în raport cu *altceva*. Altfel spus, adevărate pot fi enunțurile sau judecățile noastre, conținutul cărora sunt adecvate, adică corespund întocmai, conținutului obiectului cunoașterii. Această idee reprezintă acea *invariantă* pe care o putem găsi în istoria multimilenară a meditațiilor filosofice, în privința adevărului, și care în filosofia contemporană poartă numele de adevăr clasic, denumit *adevăr corespondență*.

La nivelul bunului simț, oamenii consideră adevărate acele judecăți care corespund cu starea de fapt, cu lucrurile despre care se vorbește. În filosofia clasică, adevărat se considera gândul care corespunde obiectului său. Filosoful din Grecia Antică Platon, în dialogul „Kratylos” a formulat *principiul adevărului*. Socrate, în acest dialog, presupune că *o vorbire poate fi adevărată, iar alta falsă. Acela care vorbește despre lucruri în așa fel cum ele sunt, spune adevărul; acela care spune altfel – minte*.

Ideea adevărului corespondență, în forma ei cea mai cunoscută, aparține lui Aristotel (sec. al IV-lea î.e.n.). Cercetând distincția dintre semnificația cuvintelor separate și cea a judecăților afirmative și negative, Aristotel ajunge la concluzia că numai judecățile pot avea valoare de adevăr. Judecățile exprimă gânduri determinate (prin raportul dintre subiectul și predicatul logici) și pot fi *adevărate* sau *false*. În lucrarea sa „Metafizica” el spunea că *o enunțare adevărată este aceea prin care spui că ceea ce este este și că ceea ce nu este nu este*; iar *a enunța că ceea ce este nu este, sau că ceea ce nu este este, constituie o propoziție falsă*. Altfel spus, Aristotel distinge categoric între ceea ce *spui* că este (sau nu este) și ceea ce, *în realitate*, este (sau nu este). Vorbind despre corespondența dintre conținutul enunțării și cel al realității, aflate în afara gândirii, Aristotel preciza că *drumul adevărului aparține aceluia care gândește drept despărțit ceea ce în realitate este despărțit și ca unit ceea ce este unit, precum este în eroare acela care gândește contrar de cum sunt lucrurile în realitate*. Cu alte cuvinte, adevărul ca entitate *ideatică* este determinat de *starea de fapt* a lucrurilor și este asigurat de *concordanța, adecvarea, adică corespondența*

dintre conținutul ideal al cunoștințelor subiective (exprimate verbal) și datele perceptibile, starea de fapt a fenomenelor și proceselor realității obiective.

Ideea adevărului corespondență a fost reformulată de Toma De Aquino (sec. al XIII-lea e.n.) care scria că *adevărul rezidă în inteligență, în măsura în care inteligența se adaptează la realitate, iar realitatea însăși este denumită adevărată în măsura în care se corelează în vreun mod cu inteligența*. Formula latină a lui Toma De Aquino, deseori citată, este următoarea: *veritas est adaequatione et intellectus (adevărul este adecvarea dintre lucru și intelect)*.

Optimismul, în privința capacității oamenilor de a fi în stare să cunoască adevărul, nu este împărtășit de toți filosofii și savanții. În toate domeniile cunoașterii, implicit în cunoașterea juridică și în practica judiciară, „drumul spre adevăr este sinuos, presărat cu diferite obstacole, care pot îngreuna sau distorsiona evoluția cunoașterii fie la nivel senzorio-perceptiv, fie la nivel logico-rațional. Stă, însă, în puterea inteligenței omenești depășirea oricărui fel de obstacol pentru ca ființa umană să progreseze în descoperirea adevărilor, să evolueze de la adevăruri relative către adevăruri mai profunde, mai complete, mai bine întemeiate, mai coerente și utile, incomplete, parțiale, spre adevăruri cu susținere majoritară într-o comunitate umană, întrucât au o vocație universală” (7, p. 66).

În cunoașterea juridică științifică sau în practica judiciară apropierea de adevăr reprezintă un proces continuu, treptat, cu acumulare de noi probe, de argumente, demonstrații, de dovezi fundamentale, care vin să definitiveze conținutul obiectiv al cunoașterii, să mărească gradul de întemeiere și de certitudine a cunoștințelor. Așa de pildă, procesul penal care-și propune să realizeze constatarea la timp și în mod complet a faptelor ce constituie infracțiuni, astfel ca *Orice persoană care a săvârșit o infracțiune să fie pedepsită potrivit vinovăției sale și nici o persoană nevinovată să nu fie trasă la răspundere penală*, este un proces de cunoaștere, de cercetare, de descoperire, atât în cursul urmăririi penale, cât și în cursul judecării, ținând la descoperirea adevărului juridic (A se vedea: Ibidem, p. 66-67).

Într-o situație ideală, adevărul juridic ar putea fi definit, logic formal, adăugând la noțele necesare și esențiale (gen proxim) ale adevărului acele semne specifice ale juridicului, care sunt obținute într-o situație concretă (diferență specifică). Este regretabil faptul că științele filosofice, consacrate cercetării adevărului (gnoseologia și epistemologia), deocamdată încă nu ne-au oferit o definiție unanim recunoscută de specialiști și aplicabilă, în mod univoc, în toate domeniile științelor particulare.

În știința dreptului întâlnim variate nume ale adevărului: *material, formal, obiectiv, procesual, juridic, convențional etc.*

Având în vedere că dreptul se divide în *material* și *procesual*, în știința dreptului continental (romano-germanic), de asemenea, putem întâlni termenii *adevăr juridic material* și *adevăr juridic procesual (judiciar)*.

În secolul al XIX – începutul sec. al XX-lea juriștii penaliști operau cu noțiunile de *adevăr obiectiv* și *adevăr juridic*. Spre exemplu, N.N. Rozin insista ca în disputa dintre partea acuzatoare și apărarea trebuie se predomine adevărul juridic, iar I.A Foințișkiși V.C. Slucevski considerau că obiectivele judecării penale constau în stabilirea adevărului obiectiv: statul este cointerestat în aceea ca hotărârea judecătorească să fie în acord cu adevărul, ca ceea ce recunoaște judecătorul să fie în acord cu realitatea, să fie adevărat (A se vedea: 13, p. 69).

Noțiunile *adevăr obiectiv* și *adevăr juridic (judiciar)* continuă să fie întrebuițate (în tratatele științifice și literatura didactică actuală) în calitate de termeni sinonimi. Spre exemplu, unii autori afirmă că concluziile (cunoștințele) reale, care au fost obținute în cursul procesului penal, mai potrivit ar fi fie denumite *adevăr juridic* sau *adevăr judiciar* și anume astfel de adevăr trebuie să fie expus în sentință și prezentat de către judecată societății (A se vedea, de pildă: 10, p. 111).

În dreptul procesual (penal și civil) al Republicii Moldova predomină ideile academi-cianului M.S. Strogovici care, în anii 50-70 ai secolului trecut, scria despre două tipuri de adevăr – adevăr obiectiv (material) și adevăr formal (judiciar). Termenul *adevăr material*, în concepția lui M.S. Strogovici, este opus celui de *adevăr formal*, prin care el înțelegea corespunderea concluziilor anchetei și judecății diferitor condiții formale.

M.S. Strogovici definea adevărul obiectiv în sensul adevărului corespondență. La el adevărul material reprezenta același adevăr obiectiv, dar care este obținut prin mijloace și forme juridice. M.S. Strogovici sublinia că adevărul material este identic cu adevărul obiectiv și nicidecum nu coincide cu adevărul juridic care este obținut prin calificarea faptelor infracționale. Altfel spus, „adevărul, stabilit de către instanța de judecată la anchetă, este adevăr obiectiv, însă el are unele trăsături specifice, prin care el se deosebește de adevărul obiectiv din alte domenii ale activității teoretice și practice. Specifice, înainte de toate, sunt obiectul concret al acestui adevăr, conținutul adevărului. Este vorba în genere nu de corespunderea gândului despre obiect obiectului propriu-zis așa cum există el în realitate; este vorba de corespunderea afirmărilor ce se conțin în sentința judecății, în privința infracțiunii comise de inculpat, la aceea ce inculpatul cu adevărat a comis” (16, p. 46).

Așadar, „*adevărul material în procesul penal este adevărul obiectiv, stabilit de către judecată, în ordinea determinată de lege și cu ajutorul mijloacelor indicate în lege*” (Ibidem: p. 48).

E de menționat că, sub aspect logic formal, noțiunile „adevăr obiectiv” și „adevăr material” nu sunt identice. „Adevărul obiectiv” este o categorie filosofică generală, iar „adevărul material” este o specie a categoriei „adevăr obiectiv”. Aceste noțiuni se află în raport de *gen – specie*. Specia este egală cu genul proxim (apropiat) plus diferența specifică. Deci, specia trebuie să aibă alt nume, deosebit de acel al genului proxim. Așadar, *adevărul material* este o specie a *adevărului obiectiv* pentru știința dreptului, inclusiv, pentru dreptul penal. De aceea se admite a numi adevărul obiectiv, obținut prin metode și mijloace juridice, *adevăr material*. Totuși, ar fi incorect a considera identice aceste noțiuni, de fapt, diferite.

Adevărul material, cum insistă M.S. Strogovici, nu are conținut juridic, deoarece faptele sau evenimentele obiective corespunzătoare nu au fost supuse calificării juridice. Fiind calificate juridic, faptele și evenimentele materiale obțin caracter normativ și sunt descrise prin judecăți cu conținut juridic (penal, civil, administrativ etc.). Altfel spus, adevărul factual juridic („ontic”) sau judecata despre fapta juridică (adevăr corespondență) nu rămân strict obiective (pur materiale), deoarece capătă un specific juridic și devin adevăruri *normative*, spre exemplu, infracțiuni sau judecăți despre infracțiuni – în dreptul penal. Transformarea faptei obiective (spre exemplu, culegerea fructelor într-o grădina străină) sau a fenomenului material (de pildă, căderea țurțurilor de gheață pe capetele trecătorilor) în faptă juridică (furt) sau fenomen juridic (daună sănătății) reprezintă o trecere de la fapte sau evenimente cu conținut nejuridic sau pre-juridic spre fapte sau evenimente cu conținut juridic, adică de la *material* spre *normativ (formal)*.

Rămâne, totuși, semnificativ faptul că majoritatea autorilor continuă să identifice genul filosofic (adevărul obiectiv) cu specia lui în drept (adevăr material), recunoscând că „ideea de adevăr obiectiv sau material evocă, pe bună dreptate, stabilirea faptelor în conformitate cu realitatea lor” (6, p. 113). Spre exemplu, constată specialiștii, pentru ca o hotărâre judecătorească să fie dreaptă, este necesar, pe de o parte, ca ea să fie conformă cu normele de drept, iar, pe de altă parte, această hotărâre trebuie să corespundă situației de fapt relevante circumstanțelor concrete (penale sau civile). Astfel, prima condiție reprezintă un postulat al legalității, pe când cea de a doua constituie un postulat al adevărului material.

Spre exemplu, putem concluziona „că adevărul obiectiv în procesul judiciar civil reprezintă o cunoaștere deplină, obiectivă și multilaterală de către judecător a împrejurărilor de fapt ale pricinii civile, inclusiv a drepturilor și obligațiilor ce aparțin părților litigante, adică o cunoaștere a faptelor care nasc, modifică sau sting un raport juridic concret. Prin raport juridic înțelegându-se raporturile civile, de muncă, comerciale etc. Adevărul judiciar se fundamentează pe ideea că, din perspectiva dreptului procesual, constituie adevăr tot ceea ce este stabilit printr-o hotărâre judecătorească cu putere de lucru judecat” (Ibidem: p. 114).

În mod analogic, se stabilește adevărul în procesul judiciar penal. Procedura penală (procesul penal) este anume acea activitate reglementată de lege, desfășurată de organele judiciare, cu participarea părților, avocaților și a altor subiecți procesuali care, în scopul constatării la timp și în mod complet a faptelor ce califică drept infracțiuni, astfel ca orice persoană care a săvârșit o infracțiune să fie pedepsită potrivit vinovăției sale și nici o persoană nevinovată să nu fie trasă la răspundere penală (A se vedea, spre exemplu: 3, p. 7).

În special, sarcina stabilirii adevărului obiectiv în cauza penală „dictează necesitatea de a stabili care sunt limitele cercetării probelor în ședința de judecată, de a supune verificării și cercetării așa probe care ar oferi judecătorilor deplina posibilitate de a se clarifica asupra tuturor circumstanțelor cauzei, ajungând la concluzii clare și exhaustive asupra lipsei sau prezenței faptului infracțiunii, a vinovăției sau nevinovăției inculpatului în comiterea acesteia și asupra gradului de răspundere a lui” (9, p. 28).

Prin probe se restabilește tabloul real al faptei sau al evenimentului, acestea din urmă fiind ulterior supuse interpretării juridice. Adevărul material despre anumite fapte sau evenimente reale, care a fost stabilit prin sistemul de probe, trebuie analizat prin aplicarea normelor dreptului material și procesual, adică prin *calificarea juridică*. Calificarea presupune încadrarea cazului concret într-o normă generală, care trebuie să *preceadă* cazul. Astfel, norma (mai precis, doar dispoziția normei) se prezintă ca premisă majoră a unui silogism, iar cazul concret ca premisă minoră, căreia trebuie să i se aplice premisa majoră (A se vedea, spre exemplu: 5, p. 207). (Din cursul de logică se știe că silogismul reprezintă un raționament deductiv, alcătuit din trei propoziții atributive, dintre care primele două sunt premise, iar a treia este concluzie).

Exemplu: Sustragerea bunului străin pe ascuns înseamnă furt (Art.186 CP RM);

Cetățeanul **X** a luat nelegitim (adică a sustras) un sac cu grâu de la vecinul său **Y**, știind că **Y** nu era acasă (adică pe ascuns); deci, cetățeanul **X** a săvârșit un furt;

E de menționat că procesul real de calificare este mult mai complicat. În exemplul nostru termenul „sustragere” a fost simplificat. Definiția juridică doctrinară a noțiunii „sustragere” cuprinde șapte semne constitutive, necesare și suficiente: 1) „luarea”; 2) „din posesia altuia”; 3) „a bunurilor mobile”; 4) „ilegală”; 5) „gratuită”; 6) „care a cauzat un prejudiciu patrimonial efectiv acestuia”; 7) „săvârșită în scop de cupiditate, adică profit” (A se vedea, spre exemplu: 4, p. 228).

Analizând cu atenție exemplul de mai sus, observăm că propozițiile, din care este alcătuit raționamentul valid (formal adevărat), sunt „adevărate”, din punct de vedere al practicii juridice, adică au conținut, *aparent*, obiectiv, dar de facto, sunt propoziții cu caracter *normativ*. Deci, având în premise propoziții *juste* (adevărate sub aspect pragmatic) și aplicând un raționament *formal adevărat*, am obținut în concluzie, de asemenea, o propoziție *justă* (care corespunde cerinței normei juridice). Așadar, prin calificarea juridică, faptele omenești sau evenimentele naturale își *transformă* conținutul lor *obiectiv* în conținut *normativ* și devin fapte sau evenimente *juridice* (penale, civile etc.).

Prezintă interes cognitiv însăși procesul transformării adevărului material în adevăr juridic (formal sau judiciar). De rând cu operații mintale logico-gnoseologice, de asemenea,

există proceduri *axiologice* (de evaluare, apreciere, valorizare). Faptele și evenimentele reale *neutre* pot fi *apreciate* ca pozitive sau negative, dorite sau nedorite, utile sau inutile, permise sau interzise etc. Spre exemplu, fapta infracțională, fiind prejudiciabilă sau periculoasă, are, întâi de toate, conținut obiectiv (substrat material, adică substanță și energie). Faptele și evenimentele care, prin aprecierea specialiștilor, sunt considerate periculoase, prejudiciabile (adică aduc daune, pagube), devin nedorite și trebuie înlăturate, excluse, interzise etc. prin norme, care sunt elaborate de legiuitor și ulterior aplicate de juriștii practicieni. Enunțurile sau judecățile normative despre faptele prejudiciabile conțin atât adevăr material (factual), cât și adevăr apreciativ (valoric) despre pericolul sau daună acestor fapte pentru societate. În general, judecățile apreciative sau de *valoare* conțin nu adevărul clasic, adică *obiectiv*, ci un adevăr specific, cu caracter *practic*, denumit în filosofia contemporană „*adevăr pragmatic*”. Spre exemplu, majoritatea absolută a oamenilor consideră că următoarele enunțuri sunt adevărate: *Fumatul dăunează sănătății; furtul aduce pagube bunăstării oamenilor; nerespectarea regulilor circulației rutiere pune în pericol viața călătorilor.*

Din cele expuse mai sus putem trage următoarele concluzii:

Adevărul material, care este folosit în dreptul procesual (penal, civil ș.a.) în sens nejuridic, reprezintă o specie de adevăr general, denumit (în filosofie) *adevăr obiectiv*.

Fără cunoașterea adevărului material nu sunt posibile: procesele de legiferare, justa calificare a faptelor și realizarea dreptății, prin hotărârile judecătorești.

Enunțurile (judecățile) normative reprezintă judecăți *de valoare*, care conțin atât adevăr material, cât și un adaos specific de „adevăr” practic sau pragmatic.

În expunerea de mai jos vom încerca să demonstrăm că aceea, ce în literatura juridică se numește „adevăr normativ”, în realitate este *justețe normativă* care reprezintă un tip specific de judecată valorică, aplicabilă în științele juridice, și nu reprezintă adevăr propriu-zis, în sens logico-gnoseologic.

2. SPECIFICUL ADEVĂRULUI ÎN NORMELE JURIDICE

În științele juridice, problema adevărului nu se reduce doar la adevărul material, aplicabil în procesele judiciare (penale, civile etc.). Unii specialiști consideră că însăși teoriile dreptului sunt adevărate, deoarece ele reprezintă o reflectare veridică, în conștiința juriștilor, a realității sociale și a legilor dezvoltării acesteia. Spre exemplu, Del Vechio scria că cuvântul *lege* se referă atât la ordinea fizică, cât și la cea juridică: *legea fizică* exprimă numai ceea ce este, iar *legea juridică* exprimă ceea ce trebuie să fie și face „ca adevărul ei să fie și mai profund simțit în sensul său pur ideal” (5, p. 194).

Unul dintre teoreticienii dreptului din Rusia V.C. Babaev consideră că „principiul adevărului este imanent întregului proces de reglare juridică, începând cu reglarea juridică a proceselor sociale și terminând cu aplicarea dreptului de către organele de stat și persoanele oficiale” (11, p. 37).

Având în vedere că elementele principale ale sistemului dreptului le alcătuiesc normele juridice, este important a cerceta, mai întâi, problema adevărului judecăților (enunțurilor), adică a propozițiilor logice din care sunt alcătuite normele juridice, iar apoi, conținutul rațional al normelor juridice propriu-zise.

Problema raționalității normelor juridice a fost actuală în trecut și rămâne actuală în prezent.

Dificultatea principală în analiza conținutului cognitiv al normelor juridice o constituie *imperativitatea*, caracterul lor *prescriptiv*. E știut faptul că valorile de adevăr se aplică la enunțurile descriptive, constatative (afirmative sau negative), denumite în logica formală *propoziții cognitive*, prin care sunt exprimate gânduri adevărate sau false despre obiectele

corespunzătoare. Del Vecchio spunea că nu-și poate închipui o normă care să nu aibă caracter imperativ. Ceea ce e o simplă afirmație sau observație, considera el, nu are, de fapt, caracter juridic: „În drept nu există modul indicativ, iar când e folosit în coduri, are în realitate un înțeles imperativ” (5, p. 210). Majoritatea specialiștilor sunt de acord cu ideea că *normativitatea* înseamnă *imperativitate*.

Desigur, există și idei contrare celor expuse mai sus. Spre exemplu, juristul din Rusia V.M. Baranov consideră că „normativitatea, în drept, nu trebuie identificată cu imperativitatea. Diverse specii de norme juridice posedă diferite grade de imperativitate... Natura logico-gnoseologică a normelor juridice este uniformă și nu depinde de specificul normei” (12, p. 68, 76).

Prin caracterul imperativ al normei trebuie să înțelegem o prescripție pentru *conduită*: în conformitate cu cerința normei, subiectului dreptului i se impune *obligație* sau *interdicție*. Formal, *imperativ p* înseamnă *obligatoriu p* sau *interzis p*, unde *p* simbolizează o faptă (acțiune sau inacțiune). *Non-imperativul p*, la rândul său, înseamnă: *nici obligatoriu p*, *nici interzis p*. Deci, prin textul normei legiuitorul se adresează conștiinței subiectului de drept, ca acesta să-și regleze conduită în conformitate cu prescripția legii. Practic, toți specialiștii recunosc că structura logică a normei juridice conține trei elemente de bază: ipoteza, dispoziția și sancțiunea. Verbal, aceasta se redă prin cunoscuta formulă: *dacă... atunci... în caz contrar*. Adică, în condițiile, prevăzute de lege, trebuie să se facă sau să nu se facă ceea ce prescrie dispoziția normei, în caz contrar, făptuitorul va fi tras la răspundere conform sancțiunii normei juridice.

Mulți juriști contemporani consideră că normele juridice se referă la expresii cu caracter binar (dual), anume, *descriptiv* și *apreciativ* sau *descriptiv* și *prescriptiv*: ele conțin descrierea sferei relațiilor juridice ale vieții societății; de asemenea, ele prescriu anumite forme de conduită și necesită realizarea valorilor și idealurilor cunoscute (A se vedea, spre exemplu: 15, p. 10).

La cele expuse mai sus, putem adăuga că valoarea teoretică a propozițiilor descriptive este *adevărul*, iar valoarea practică a propozițiilor prescriptive este *binele social* (ordinea, stabilitatea etc.). Filosoful român Petre Andrei scria: „Cunoștința e produsul unor elemente de valoare și are ca obiect valoarea de adevăr cuprinsă în reprezentările noastre... Pentru noi, ideea valorii, în nici un caz nu poate fi subordonată unui imperativ practic. Imperativul practic privește acțiunea și are valoare pentru voință, pe când valoarea teoretică privește inteligența, cunoștința. Aceste două valori: teoretică și practică au și forme deosebite căci forma valorii teoretice absolute este *adevărul*, pe când forma valorii practice e *bunul*” (2, p. 85).

Având în vedere că juriștii operează cu adevăruri „ontice” (stări de fapt, situații existențiale), putem conchide că, de fapt, valoarea normelor, inclusiv, a celor juridice, se manifestă într-o *triplă* ipostază – *existențială* (adică ontică, fiindcă valoare trebuie să aibă un purtător material), *rațională* (adică logico-gnoseologică, deoarece subiectul trebuie să cunoască obiectul și să exprime cunoștințele despre obiect prin judecăți (propoziții descriptive) adevărate și corect formulate) și *practică, pragmatică*, adică *axiologică* (de evaluare, estimare, apreciere și conștientizare de către subiectul valorizator, care, prin interrelația cu purtătorul valorii, are de a face cu valoarea propriu-zisă). Așadar, esența *axiologică* a normelor juridice se manifestă prin unitatea organică dintre *ontic* (real), *epistemic* (cognitiv) și *practic, pragmatic* (referitor la fapte, acțiuni, activități). La nivelul simțului comun, omul nu conștientizează distincția dintre aceste aspecte. Dar, sub aspect strict științific, trebuie de avut în vedere că, în raport cu realitatea obiectivă, subiectul operează cu trei tipuri de judecăți: *existențiale* (constatări referitoare la existența sau non-existența a ceva, a stării de

fapt (spre exemplu, în orice societate există fapte ilicite, inclusiv, infracționale), *descriptive* (descrieri reale, constatări dezinteresate a realității, de pildă, normele juridice *sunt specii* ale normelor sociale) și *de valoare* (prin atitudini subiective – aprecieri, evaluări, de pildă, infracțiunile sunt fapte *dăunătoare, socialmente periculoase*).

Dreptul, prin normele sale, impune, ordonă a face sau a nu face ceva, de aceea, constata Del Vecchio, „el e o normă universală a acțiunii, care cuprinde întreaga conduită umană”. Una dintre funcțiile lui valorice este următoarea: „Dreptul recunoaște anumite bunuri ale persoanei, vrea să le ocrotească și ajunge la acesta, interzicând orice vătămare” (5, p. 211). Așadar, caracterul evident imperativ al normelor juridice apare în două specii de norme: preceptive (obligatorii) și prohibitive (interdictive).

Sistemul normativ al dreptului este edictat cu scopul „de a regla comportamentele agenților acțiunii sociale (persoane fizice, grupuri sociale, organizații etc.), relațiile umane interindividuale și dintre instituții astfel, încât să rezulte o ordine socială reală corespunzătoare voinței majoritare a comunității umane, ansamblului de valori și de idealuri, care predomină în societate. Normele juridice au un caracter prescriptiv, general și impersonal, stabilind drepturi și obligații imperative, împuterniciri și permisiuni subiecților raporturilor juridice. În acest fel, normele juridice devin etaloane unice sau standarde care reglează comportamentele oamenilor, instituțiilor și organizațiilor existente în societate și în funcție de care astfel de comportamente urmează a fi apreciate ca licite ori ilicite” (7, p. 59).

Din cele expuse mai sus, putem trage concluzia că normele juridice sunt adresate atât sferei intelective (rațiunii, inteligenței), cât și celei volitive (voinței, intenției ș.a.) a conștiinței subiecților de drept. Adică, subiecții dreptului trebuie să înțeleagă conținutul normelor juridice (să cunoască valoarea lor de adevăr) și să depună eforturi de voință pentru a le respecta în activitatea practică (prin conduita conformă normelor, adică legală sau justă), valorificând conținutul cognitiv al normei prin *justețea* comportamentului. Descrierea comportamentului se produce prin judecări de valoare, apreciindu-l ca *just* (legal) sau *injust* (ilegal). Altfel spus, gândirea juridică, nu se limitează doar la studiul propozițiilor cognitive (constatative, descriptive).

Pentru a demonstra distincția dintre aspectul epistemic (cognitiv) și cel valoric al normelor juridice este necesar de a folosi unele idei dintr-o ramură specială a logicii contemporane care o reprezintă *logica modală*.

Printre obiectele de cercetare ale logicii formale contemporane se numără *propozițiile modale*.

Orice propoziție modală este formată din două părți: 1. *Dictum* care conține cunoștința (informația) de bază – propoziție cognitivă care poate adevărată sau falsă; 2. *Modus* care conține informații suplimentare despre atitudini, opinii, sentimente, aprecieri, ordine, ș. a. ale subiecților cunoașterii și acțiunii față de un oarecare obiect (material sau ideal).

Din punct de vedere al logicii formale, propozițiile imperative reprezintă propoziții modale, care aparțin modului *deontic*. *Dictumul* deontic conține propoziții normative descriptive („cognitive”), spre exemplu, texte ale documentelor juridice, iar *modusul* deontic reprezintă un fel de prefix la acestea. Pentru a fi realizat conținutul propozițiilor descriptive (cognitive) ale dictumului, înaintea acestora este plasat *modusul* deontic care reprezintă anumite imperative, prescripții (obligații, interdicții etc.).

În activitatea rațională, cu precădere, practică, deseori apelăm la operatorii (functorii) deontici: *obligator, permis, interzis* ș.a. De pildă, „Organele de urmărire penală și instanțele judecătorești în cursul procesului sunt obligate să activeze în așa mod încât nici o persoană să nu fie neîntemeiat bănuită, învinuită sau condamnată și ca nici o persoană să nu fie supusă în mod arbitrar sau fără necesitate măsurilor procesuale de constrângere” (1,

Art.1 (3). În transcripție logică, aceasta înseamnă: „Este *obligator* ca organele de urmărire penală și instanțele judecătorești în cursul procesului să *activeze în așa mod încât nici o persoană să nu fie neîntemeiat bănuită, învinuită sau condamnată și ca nici o persoană să nu fie supusă în mod arbitrar sau fără necesitate măsurilor procesuale de constrângere*”.

Acești operatori se folosesc în raționamentele *prescriptive*, în discursurile *normative* care sunt studiate în disciplina care se numește *logică a normelor* sau *logică deontică* (de la gr. *deontos* – „așa trebuie să fie”). Gândirea juridică se află în strânsă relație cu logica deontică, deoarece sistemul normativ al dreptului, la nivel formal, conține structuri cu operatorii deontici: *permisiunea (P)*, *interdicția (non-P)*, *obligația (O)*, *indiferența (I)*.

Operatorii deontici *P*, *F*, *O* și *I* sunt *interdefinibili (interdefinisabili)*, adică unii dintre aceștia pot fi exprimați prin alții: *obligator p* înseamnă *interzis non-p*, iar *interzis p* este echivalent *obligator non-p*. Spre exemplu, propoziția „este *obligator* a plăti impozit, a respecta regulile circulației rutiere” este echivalentă cu următoarea: „este *interzis* a nu plăti impozit, a nu respecta regulile circulației rutiere”. În sens opus, când spunem că „este *interzis* a fura, a viola, a omori” avem în vedere echivalentul lui „este *obligator* a nu fura, a nu viola, a nu omori”.

Nu e cazul să analizăm mulțimea lucrărilor consacrate problemei adevărului propozițiile juridice. Mulți autori consideră că propozițiilor, care exprimă ordine, interdicții, împunătorniciri, adică diferite imperative, nu li se aplică valoarea de adevăr, adică ele nu sunt nici adevărate, nici false. Alți specialiști, din contra, răspund afirmativ la întrebarea dacă propozițiile juridice prescriptive (enunțurile care prescriu anumite comportamente pentru actorii activității sociale) pot fi testate sub aspectul valorii de adevăr?

Este adevărat că diferite articole din Constituție, din legile organice sau din alte acte normative sunt formulate la *modul indicativ*. Spre exemplu, în constituțiile statelor democratice se afirmă că *cetățenii lor sunt egali în fața legii și a autorităților publice, fără privilegii și fără discriminări* sau că *organele judiciare au obligația de a asigura, pe bază de probe, aflarea adevărului cu privire la faptele și împrejurările cauzei, precum și cu privire la persoana suspectului (bănuitului) sau inculpatului*. De asemenea, codurile de legi ale Republicii Moldova conțin astfel de judecăți. De pildă, „Toți sunt egali în fața legii, a organelor de urmărire penală și a instanței de judecată fără deosebire de sex, rasă, culoare, limbă, religie, opinie politică sau orice altă opinie, origine națională sau socială, apartenență la o minoritate națională, avere, naștere sau orice altă situație” (1, Art. 9. (1)). Totuși, esența textelor documentelor juridice rămâne o fi *normativă* și nu pur *descriptivă*.

Din punct de vedere logic formal, aceste propoziții atributive (simple) pot fi considerate ca adevărate, deoarece corespund realității și practicii sociale: în calitate de propoziții atributive, ele exprimă legătura dintre un subiectul logic (S) și predicatul logic (P). Dar ca articole, preluate din textele unor legi, astfel de propoziții juridice formulează scopurile dreptului ca sistem de norme general-obligatorii. Ele exprimă imperative juridice, sunt etaloane aflate pe poziția de mijloace de guvernare a oamenilor, de creare a unei ordini socio-economice, a unei discipline dezirabile în societate; sunt standarde de necontestat (dacă legile au fost promulgate și publicate) asemănătoare faptelor obiective, legilor care acționează în natură, pe care agenții acțiunii sociale trebuie să le preia ca atare și să le respecte. Sub acest aspect propozițiile juridice, enunțurile prescriptive nu au valoare de adevăr, nu se pretează evaluărilor epistemice (A se vedea, spre exemplu: 7, p. 61-62).

Din punctul de vedere al logicii deontice, *dictumul* propozițiilor juridice, fiind în raport cu anumite obiecte (materiale sau ideale), conțin adevăr *epistemic*. În acest context, suntem de acord cu Marțian Iovan, care afirmă că „propozițiile prescriptive pot fi abordate și în varianta lor constatativă, factuală, pentru că ele pot avea și o conotație asertivă, alături

de cea imperativă. Un enunț dintr-un text normativ este ambivalent din punct de vedere logic: o dată, poate exprima ceva despre altceva (de pildă enunțul „Instanța judecă în complet de judecată, a cărei compunere este cea prevăzută de lege”), fiind o propoziție cognitivă care posedă valoare de adevăr și, în același timp, exprimă imperative juridice, fiind o propoziție constitutivă a unui articol de lege” (Ibidem, p. 62).

Supra am spus (în scris) că *modusul* propozițiilor prescriptive are ca obiect voința subiectului juridic, prin care acesta trebuie să-și regleze conduită, s-o ajusteze la cerința normei juridice. Însăși propozițiile prescriptive au în calitate de obiect conduita subiecților juridici: acestora propozițiile prescriptive le indică modele sau standarde juridice de conduită. De aceea enunțurile prescriptive pot fi evaluate altfel, decât propozițiile cognitive, de pildă, după criteriile *utilității* (ca utile sau inutile), *eficacității* (ca efective sau neefective), *moralității* (ca morale sau amorale) etc. Judecățile de valoare apreciază conduita subiecților dreptului, în raport cu prescripția normei. Astfel conduita poate fi apreciată ca *justă*, *legală* (adică conformă cu norma) sau *injustă*, *ilegală* (adică neconformă cu norma). Așadar, judecățile de valoare, inclusiv, cele juridice, au calificativul de *juste* sau *injuste*. Spre exemplu, hotărârile judecătorești *juste* sau *drepte* (sub aspect legal) reprezintă înlănțuiri de raționamente valide (formal adevărate), care conțin variate propoziții cognitive (simple sau compuse), judecăți de valoare, însă nu pot fi considerate *obiectiv adevărate*. Ele nu au statul complet cognitiv, de aceea lor nu li se aplică valorile de adevăr *corespondență* (obiectiv, material) – *adevărat* sau *fals*. Gheorghe Mihai are perfectă dreptate, afirmând că „nici o hotărâre judecătorească nu are valoare de adevăr – adevărată sau falsă – pentru simplul motiv că e „rezultatul unui acord” care sfidează înțelesul epistemologic al adevărului” (8, p. 130). Așadar, pentru ca hotărârile judecătorești să fie *juste*, adică *drepte*, este necesar ca acestea să fie fundamentate pe *adevărul* faptelor și pe *dreptatea* (în sensul în care *lex*-ul normativ să corespundă *jus*-ului natural) normelor.

CONCLUZII

Propozițiile juridice (simple sau compuse) reprezintă părți componente ale normelor juridice, hotărârilor judecătorești, calificărilor juridice ale faptelor săvârșite de anumite persoane fizice ș.a. Deopotrivă cu propozițiile cognitive (descriptive, constatative) care pot fi *adevărate* sau *false*, în activitatea juridică se folosesc propozițiile imperative (prescriptive) ce exprimă intenția de a determina o anumită acțiune din partea celui căruia i se adresează (spre exemplu, o acțiune practică, un răspuns verbal), propozițiile axiologice (evaluative, apreciative) redau intenția de apreciere, evaluare, valorizare. În cadrul raționalității juridice, o propoziție ce redă *adevărul* despre stările de fapt, prin calificare, devine o propoziție *axiologică* (de valoare, de apreciere). Aceasta (secunda) califică o anumită acțiune (faptă juridică) drept *licită* sau *ilicită*, cu consecințele de ordin juridic (de pildă, răspunderea juridică). Având în vedere deosebiriile dintre adevărul *epistemologic* (adevărul material) și cel *juridic*, specialiștii în drept operează cu propoziții de constatare, unite cu judecăți juridice ce se referă la normele și principiile de drept. Cu alte cuvinte, discursul juridic include propoziții de altă natură, în comparație cu cele cognitive (descriptive, constatative). Enunțurile juridice conțin nu doar adevăruri despre faptele omenești. Ele exprimă *justețea* aprecierilor, pe care le fac specialiștii în drept, privind evenimentele sociale sub aspectul normelor juridice. Deci, judecățile de valoare, inclusiv, cele juridice, au calificativul de *juste* sau *injuste*, de aceea lor nu li se aplică valorile de adevăr epistemic clasic – de *corespondență* (obiectiv, material) – *adevărat* sau *fals*.

În activitatea juridică, drept rațional (rezonabile) sunt considerate faptele (acțiunile sau inacțiunile) conforme cu normele dreptului pozitiv. Deci, specificul judecăților juridice

de *valoare* constă în aceea că *adevărul obiectiv* al propozițiilor cognitive se completează cu *justețea* aplicării *imperativelor* dreptului, adică a aprecierilor ce sunt determinate de normele juridice(materiale și procesuale).

BIBLIOGRAFIE:

1. *Codul de procedură penală al Republicii Moldova (Partea generală)*, nr. 122-XV din 14.03.2003 / Monitorul Oficial al R. Moldova nr.104-110/447 din 07.06.2003.
2. Andrei, Petre, *Filosofia valorii*, Ediția a III-a, Iași, Editura „Polirom”, Fundația academică „Petre Andrei”, 1997.
3. Boțian, Elisabeta, *Drept procesual penal. Note de curs*, Sibiu, Editura „Burg”, 2014.
4. Brânză, Sergiu, Ulianovschi, Xenofon, Stati, Vitalie, Țurcanu, Ion, Grosu, Vladimir, *Drept penal. Partea specială*, Ediția a II-a, Chișinău, Editura „Cartier”, 2005.
5. Del Vecchio, Giorgio, *Lecții de filosofie juridică*, București, Editura „Europa Nova”, 1995.
6. Fală, Nicolae, Mărgineanu, Lilia, *Dimensiunea juridico-morală a principiului aflării adevărului în procesul civil*, Chișinău, ULIM, Studii Juridice Universitare, 2015, nr. 1-2.
7. Iovan, Marțian, *Câteva probleme cu privire la adevărul enunțurilor prescriptive*, București, „COLUMNA”, nr. 5, 2016.
8. Mihai, Gheorghe, *Psiho-logica discursului retoric*, Focșani, Editura „Neuron”, 1996.
9. Rusu, Vitalie, Gherasim, Dumitru, *Unele reflecții asupra limitelor cercetării judecătorești în procesul penal al Republicii Moldova*, Chișinău, Revista națională de Drept, Chișinău, 2015, nr. 8.
10. Андреева, О. И. [и др.], *Уголовный процесс: учебник для бакалавриата юридических вузов* / под ред. О. И. Андреевой, А. Д. Назарова, Н. Г. Стойко и А. Г. Тузова, Ростов-на-Дону, Изд-во «Феникс», 2015.
11. Бабаев, В. К., *Норма права как истинное суждение* / Москва, «Правоведение», 1976, № 2.
12. Баранов, В. М. *Истинность норм советского права. Проблемы теории и практики*, Саратов, Изд-во Саратовского университета, 1989.
13. Егерев, О.А., *Истина как один из критериев эффективности уголовного судопроизводства: методологический аспект*, Иркутск, Изд-во БГУЭП, 2014.
14. Мурадян, Э.М., *Истина как проблема судебного права*, Москва, Изд-во «Былина», 2002.
15. Плавич, В.В., Плавич, В.В., *Проблема обоснования юридических норм* / Вісник ОНУ ім. І.І. Мечникова, Правознавство, Т. 19, Вип.2 (23), Одеса, 2014.
16. Строгович М.С., *Материальная истина и судебные доказательства в советском уголовном процессе*. Москва, Изд-во АН СССР, 1955.